

Het park en het kasteel Oud- Bijstervelt

inleiding

Het kloostercomplex Groot Bijstervelt met bijbehorend park staat aan de vooravond van een grote verandering. De paters Montfortanen zullen het complex binnenkort verlaten en overdragen, waarna het gemeentelijk woningbedrijf het omvormt tot een wooncomplex voor senioren. Dit is op zich geen verkeerde ontwikkeling. Met een nieuwe passende functie lijkt het voortbestaan van dit prachtig stukje Oirschot gewaarborgd. Maar enige zorg is hier ook op zijn plaats. De kwaliteit van het complex (gebouwen + park) is ook kwetsbaar. Een verkeerde ingreep, zonder het benodigde onderzoek, kan deze kwaliteit aantasten.

Inmiddels zijn de eerste verkennende onderzoeken naar de omvorming tot seniorencomplex uitgevoerd en zijn er verschillende (stedenbouwkundige) modellen opgesteld. (Alhoewel, het zijn eerder varianten van “een model”). Volgens deze modellen worden de later toegevoegde zijvleugels gesloopt en worden nieuwe bouwvolumes toegevoegd; een groter (onderverdeeld) volume ten oosten van het oude hoofdgebouw en 4 zogenaamde “bospaviljoens” met elk 3 wooneenheden van 1 laag ten westen van het hoofdgebouw, in de open weide.

Juist in de situering van de nieuwbouw zit het probleem. Het park, met zijn ruimtelijke, historische, landschappelijke en ecologische kwaliteiten wordt hierdoor in sterke mate aangetast en de ingrepen (het toevoegen van bouwblokken) zijn in alle delen van het park voelbaar. Dit vraagt om nader onderzoek!

A. Geschiedenis van het park; historische kwaliteiten

De geschiedenis van de locatie laat zich grofweg in drie perioden indelen.

De eerste periode is die van het adellijk slot of kasteel Oud-Bijstervelt (vanaf de eerste vermelding 1312 of eerder). Hierover is voornamelijk nauwelijks iets bekend uit schriftelijke bronnen. Het is niet duidelijk of bepaalde elementen uit het park (zoals bijvoorbeeld de waterpartijen) nog relictten vormen uit deze periode.

De tweede periode start als in 1772 de eerste steen wordt gelegd van het nieuwe kasteel, een buitenplaats van de Baron Sweerts de Landas. Waarschijnlijk is in deze periode ook het park rondom het gebouw aangelegd in een Engelse Landschapsstijl die zich kenmerkt door slingerende paden, afwisselende doorzichten en een meer “natuurlijke” inrichting.

In **de derde periode** wordt de buitenplaats met zijn tuinen omgevormd tot het (kloosterpark) dat we nu kennen.

De geschiedenis van het park Groot Bijstervelt is op hoofdlijnen bekend maar kent nog vele vragen. Een inventariserend historisch onderzoek dient zoveel mogelijk van deze vragen te beantwoorden. Dit onderzoek dient zich niet alleen te richten op papieren bronnen (kaarten, archieven), maar op de aanwezige relictten in het park.

B. Context van het park: landschappelijke kwaliteiten

Oirschot is een monument in het Groen en het park Groot Bijstervelt is één van de groene parels van Oirschot. Door het huidige (particuliere) gebruik als kloostercomplex is het gesloten voor onbevoegden en kennen veel bewoners en bezoekers van Oirschot de kwaliteiten van het park niet. Nog maar weinig soortgelijke voorbeelden van buitenplaatsen zijn er in de omgeving te vinden, zeker als gelet wordt op de gecombineerde kwaliteiten van historie, parkarchitectuur en natuur. Daarbij is het park onlosmakelijk verbonden met haar omgeving. Het beschermde dorpsgezicht van Straten, het voormalig akkerdorp de Notel, de akkercomplexen ten noorden en oosten van het park en de Montfortlaan als statige prachtige verbinding tussen Straten en de dorpskern.

C. Ruimtelijke inrichting van het park; architectonische kwaliteiten

Het park Groot Bijstervelt, en dan met name het westelijk deel, kenmerkt zich door de slingerende paden en waterpartijen, de geënceneerde afwisseling van dichte bebossing en open plekken en steeds veranderende zichtlijnen. Deze schijnbaar quasi-natuurlijke inrichting is in feite goed doordacht en vooraf ontworpen. Parken of tuinen van dergelijke omvang die zijn ingericht volgens de principes van de Engelse Landschapsstijl zijn schaars in Brabant en omgeving. **Alleen daarom al is park Groot Bijstervelt bijzonder.**

Op oude tekeningen is te zien dat ten oosten van het “kasteel” een stelsel van vierkante en rechthoekige (moes)tuinen lag aan weerszijden van een lange as. De as ligt naast het hoofdgebouw en heeft een beëindiging in een grotere vierkante tuin. Centraal in de huidige situatie is van dit tuingedeelte nauwelijks nog iets herkenbaar aanwezig.

Ten westen van het gebouw ligt een bosrijk parkdeel met slingerende paden rondom een grote open weide. Deze weide heeft een onregelmatig golvende vorm en versmalt zich halverwege. Tussen de weide en het “kasteel” ligt een licht slingerende waterpartij met enkele bruggetjes. In het midden verbreedt deze waterpartij zich tot een vijver. Zoals gebruikelijk in de (Engelse) landschapsstijl is het einde van de waterpartij niet zichtbaar (ligt “om de hoek”) zodat de illusie wordt gewekt dat dit een natuurlijke beek is die verder doorloopt.

Door het geschetste plan voor omvorming tot senioren complex worden nieuwe gebouwen (de 4 paviljoens) geplaatst in de centrale open ruimte van het park. Deze bebouwing van 1 laag (waarvan wordt gevreesd dat de architectuur die van het niveau bungalowpark moeilijk zal ontstijgen) passen op geen enkele manier in de ruimtelijke lay-out van het park. De illusie van de vrije natuur, kenmerkend voor de (Engelse) Landschapsstijl is vanuit elke positie in het park aangetast. Daarbij dient men te beseffen dat het niet alleen om de bebouwing gaat, maar ook om de bijbehorende parkeerplaatsen, wegen, verlichting en nutsvoorzieningen die in het park een plek moeten krijgen. Deze voorzieningen verhouden zich op geen enkele wijze met de verfijnde inrichting van dit parkdeel.

Dit wil overigens niet zeggen dat er geen bebouwing mogelijk is in het park. Juist ten oosten van het “kasteel”, waar volgens oude tekeningen ooit sprake is geweest van

(nuts)tuinen binnen een orthogonaal stelsel, is ruimte om bebouwing toe te voegen. Bebouwing biedt juist een kans deze structuur weer (op een eigentijdse wijze) terug te brengen, zonder de positie van het oude hoofdgebouw onderuit te halen.

D. Natuurwaarden van het park; ecologische kwaliteiten

Het bomenbestand van het park is uitzonderlijk te noemen, met honderden bomen en allerlei soorten.

Naast bijzondere bomen bevat het park ook al eeuwenlang uitzonderlijke flora en fauna. Door de relatieve rust en stilte in het park is het een zeer oud vogelgebied met o.a. kerkuil en boomklevers. Het bosrijk park met grachten, vijvers en waterpartijen, is gelegen in een open akkerlandschap.

Bebouwing in het park, met de bijbehorende infrastructuur, zal het park op een onaanvaardbare wijze aantasten. Ook lichtvervuiling zal het faunabestand ernstig terugdringen en beïnvloeden.

E. Karakteristieke belevingswaarde

De monumentale waarde van de historische buitenplaats laat zich slechts vaststellen door deze te beleven via de wandelpaden, die de tuinarchitect hiervoor heeft aangelegd, door de doorzichten vanuit de wandelpaden in het park en daar buiten in zich op te nemen en zich verder rekenschap te geven van de gezichten in het park naar het huis en vice versa.

De ruimtelijke opbouw van een historische buitenplaats is uitgedacht vanuit het bewustzijn dat huis en park een eenheid vormen en laat zich slechts vaststellen door zich over de buitenplaats te bewegen en deze te beleven.

Wooneenheden op deze plek zullen de balans in de ruimtelijke opbouw van de buitenplaats geheel onderuit halen.

De belevingswaarde van het monument, de natuurwaarde, de doorzichten en het open en gesloten karakter van het park, zal door deze ingreep worden ontluisterd.

Groot Bijstervelt

De buitenplaats Groot Bijstervelt is in aanvang gesticht als een kastelentuin gelegen op de hoge zandgronden van Oirschot.

In de vorige eeuw zijn veel details en beplantingen weliswaar verdwenen, maar de oorspronkelijke hoofdstructuur is behouden gebleven.

Daarnaast zijn er in de loop van de tijd door de paters Montfortanen veel nieuwe religieuze objecten en symbolen in het kloosterpark aan toegevoegd, een neogotische kapel, brevierpaden een lourdesgrot, een calvarieberg, een kerkhof, tuinbeelden enz.

In Oirschot staat een uniek Montfortanenklooster, een voormalig historische kasteelbuitenplaats, met een prachtig, authentiek park met een bijzonder flora en fauna, dat in architectonische en landschappelijke zin verdient wettelijk beschermd te worden zodat het behouden blijft voor het erfgoed van Oirschot. Het complex van de Montfortanen heeft een grote cultuurhistorische waarde voor Oirschot en refereert aan de religieuze betekenis van het katholieke Brabant.